

Ester Blenda Nordström var pionjär på mer än ett sätt – i början av 1900-talet var det till exempel inte särskilt vanligt att kvinnor körde bil

Bansai

Wallraffjournalistik före sin tid

I maj 1914 sätter sig den 23-åriga journalisten Ester Blenda Nordström på tåget från Stockholm till gården Taninge i Södermanland utanför Nyköping. Hon har just fått semester i en månad och är uttråkad. Hon har bestämt sig för att jobba som piga – ett omdebatterat ämne vid den här tiden – på en enslig gård i ett Sverige där urbaniseringen fortfarande pågår. Resultatet skulle bli det första wallraffandet – 28 år innan ens Gunther Wallraff, som fick ge namn åt den journalistiska metoden att uppträda under falsk identitet för att avslöja missförhållanden, var född

NÄR HON KOM tillbaka till redaktionen på Svenska Dagbladet, där hon jobbat de senaste tre åren med att skriva främst sportreferat, blev redaktionssekreteraren väldigt intresserad av hennes resa. Hur såg förhållandena ut för drängarna och pigorna?

Vad såg hon? Hon fick skriva en artikelserie om händelserna - och fick en extra semestermånad - under rubriken *En månad som tjänsteflicka på en gård i Södermanland*.

I den inledande artikeln i den senare boken där artiklarna samlades – *En piga bland pigor*, som utgavs senare samma år – skildrade hon sin resa från staden till landsbygden väldigt symboliskt. Hon skrev att ”vid stationen skulle jag hämtas av husbonden för att sedan åka en mil landsväg. Riggad var jag och blommor hade jag fått av skrattande vänner och bekanta, som viftade af mig, och jag kände mig mest som en Amerikaresande när jag sjönk ner på en tom bänk i kupén och började övertänka situationen”. Här kolliderade storstaden och landsbygden, det moderna och det traditionella. Ester Blenda hade en ambivalent relation till landsbygden där konservatism och nyfikenhet för nymodigheter blandades livet ut.

Den första artikeln publicerades den 28 juni, samma dag som skotten i Sarajevo, en händelse som brukar ses som den utlösande faktorn till första världskriget. Ester Blenda kunde alltså inte ha valt ett sämre tillfälle för sina avslöjanden.

Jobbet på gården var slitsamt. I artiklarna förklarade hon att hon arbetade sexton timmar om dygnet. Hon hade endast ledigt några timmar under söndagarna. Kor skulle mjölkas, mat skulle lagas, kläder sys och lagas. Trots att pigorna skulle ha kaffet på spisen innan drängarna gick upp på morgonen och diska och baka bröd medan mansfolket tog sig en tupplur vid lunchen, tjänade de ungefär hälften av vad drängarna gjorde. Artiklarna, trots sin spretighet i utgivning på grund av världskriget, synliggjorde en problematik och blottade även ojämlikheten kring könen. Husbonden i Ester Blendas drama spenderar sin mesta tid med att dricka kaffe och vodka.

Antalet tjänstefolk på landsbygden hade minskat drastiskt de senaste åren på grund av industrialiseringen. Det var en stor efterfrågan på kvinnor i fabriken, samtidigt som stadslivet lockade de unga till städerna med färre arbetstimmar och större frihet. Många emigrerade till USA där främst svenska tjänsteflickor efterfrågades. Ester Blenda Nordströms reportage var exakt rätt i tiden – skrivna med hjälp av en journalistisk metod som skulle sätta sin prägel på hennes arbete genom hela karriären.

En piga bland pigor gjorde henne till en av de mest lästa och uppskattade men även mest kritiserade journalisterna under 1910 och 20-talen. Boken trycktes i inte mindre än 15 upplagor och blev senare både teaterpjäs och film. Vad kritiken bottenade i var främst hennes arbetsmetod. Var det rätt att uppge falsk identitet? Hon wallraffade bara en gång under sin journalistiska karriär, men något hade hon tagit med sig som hon skulle utveckla under åren som kom: känslan att sätta sig in i det hon skrev om rent fysiskt, psykiskt och personligt - vad vi idag skulle kalla för rolljournalistik eller rollreportage.

Stockholms dagblad

Ester Blenda Nordström hade bara varit verksam som journalist i tre år när artiklarna om livet som piga kom ut. Hon började sin bana på tidningen Stockholms dagblad våren 1911. Hon hade börjat som volontär, eftersom hon inte visste vad hon skulle göra efter studenten och blev ”rekommenderad att pröva sin lycka som journalist”, som hon berättade i en intervju många år senare. Anledningen till varför hon valde yrket finns det ingen

riktig förklaring till. Hon var från en nyrik fabrikörsfamilj, och arbetsmarknaden för just kvinnor från borgarklassen var inte stor under början av 1900-talet. För den som inte ville bli lärare eller postfröken så lockade nog friheten och karriärmöjligheten i journalistiken. Ester Blenda blev senare även god vän med den kända Elin Wägner – som några år tidigare gett ut romanen *Pennskaftet*, som bröt mot många sexuella normer i dåtidens samhälle. Kanske hade den påverkan på Ester Blendas val av yrke.

På Stockholms dagblad fick Ester Blenda skriva om skiftande ämnen. Allt från en diplomat som mördats i Mexico, till att referera från kongressen för kvinnlig rösträtt. Året efter fick hon

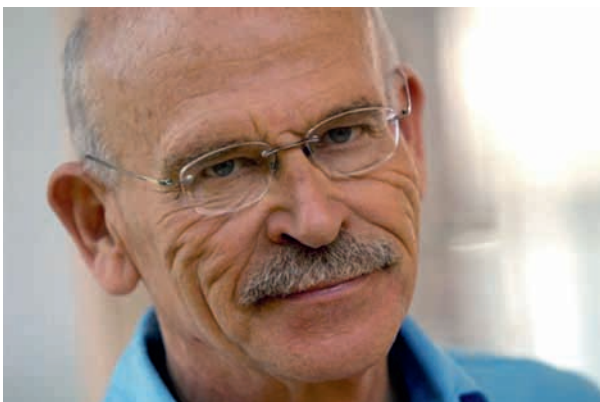
Arbetsmarknaden för kvinnor från borgarklassen var inte stor under början av 1900-talet

ett vikariat på Dagens Nyheter – och fick genast större frihet i sitt skrivande. Det personliga tilltalet, hennes intresse för dialekter, skämt och dialogform började utvecklas. Under slutet av 1912 började hon skriva för Svenska Dagbladet, som hon stannade på tills 1917 då hon började med frilansverksamhet. Efter bara några dagar på tidningen dök signaturen Bansai upp för första gången – en signatur den sportintresserade Ester Blenda hade tagit från japanernas hurrarop ”Bansai” under Stockholmsolympiaden 1912 och som följde med henne hela livet. Hennes artiklar blev populära och hon en kändis, och i Stockholms journalistkretsar blev hon del av ett nätverk av kvinnliga reportrar som kallades för ”Ligan”. Hon blev bjuden på fester och fick konst- och författarvänner i societeten. Vid bara tjugofyra års ålder var hon en självklar del av Stockholms mediavärld, men hon hade svårt att anpassa sig till all uppståndelse.

Skollärarinnan

Våren 1915 reste hon därför till Lappland för att följa ett antal samefamiljer, där hon också tog en tillfällig anställning som nomadskolelärare. Reportagen publicerades under 1915 och nästföljande år och hade namn som *I pulka öfver öde snövidder* och *Kring den sprakande riselden i kåtan*. Det är en imponerande läsning. Ester Blenda Nordström var i princip ensam i sin samtid om att inte skildra samerna som ett avartsfolk. Hos dem var hon främlingen, inte samerna. Artiklarna blev också publicerade i en bok, som fick namnet *Kåtornas folk*. Här har Ester Blenda hittat sin stil, där hon skrev ledigt och lätt och dramatiskt vackert. Boken börjar i en snöstorm på de norrländska slätterna. ”Det viner och tjuter, det rasslar och piper, det gnyr och jämrar, det dånar som åskan, det rasar som laviner, det vrålar och kvider – alla jordens skräckljud ha samlats för att äta sig sin stämman i vildmarkens jättekonsert”. Hon levde ett halvår med samerna och jobbade som lärare. Hennes karaktäristiska humor går genom hela *Kåtornas folk*, något hon var självkritisk kring när det gällde *En piga bland pigor*. I ett brev till en av pigorna hon hade arbetat med och som kom att stå henne nära under månaden på gården i Södermanland, förklarade hon att hennes reportage var anpassade för läsoplevelsen. Pigan var upprörd för man så lätt kunde identifiera vilken gård Ester Blenda skrev om. Ester Blenda svarade att ”Jag har skildrat det jag har sett på mitt eget sätt, och kanske har jag gjort det lite väl humoristiskt från er synpunkt sedt, men där finns mycket allvar också, och i mitt yrke som journalist måste jag också tänka på att göra det skrivna lättläst och gladt för den läsande allmänheten”.

Det låter som ord från någon som just gått ut journalishögskolan och fortfarande har lärarens uppfodrande uppmaningar ➤

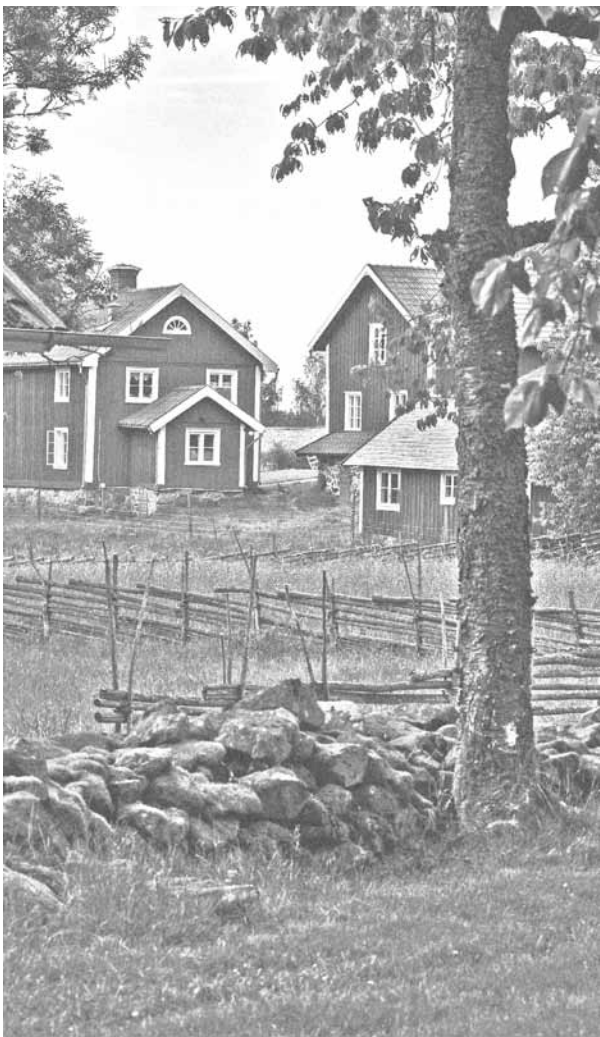

Ester Blenda Nordström jämförs ofta med Günter Wallraff, mannen som gett namn åt förtäckt journalistik, trots att hon långt tidigare ägnade sig åt samma verksamhet

inpräntade i minnet. Kanske var det på grund av Svenska Dagbladets hårdansering av henne som skribent – bland annat i prenumerationsreklamer – eller så var det hennes uppväxt. Något fick henne att senare utveckla just den säregna stilen med just rollreportagen – och aldrig skämmas för att göra det ”lite väl humoristiskt”. Ur ett personligt jag-perspektiv så satte hon sig själv in i de situationer hon var satt att bevaka, och just ofta med öga för lustiga detaljer för att krydda reportagen.

Pionjären

Hon tog körkort som kvinnlig bilförare, hon flög flygmaskiner (något väldigt spännande och nytt under 10-talet) och istället för

På en gård som den här tog Ester Blenda Nordström anställning. Hennes berättelser om det hårda arbetet fick stor uppmärksamhet

att nöja sig med att skriva om den nya spårvagnslinjen från Liljeholmen 1912, så var hon en av de första passagerarna på plats. En annan gång undersökte hon hur stockholmarna upplevde ett förbud mot långa och vassa hattnålar 1913 genom att åka spårvagn med en sådan i sin hatt och observera omgivningen.

På samma sätt som hon hade en nyfikenhet på den klassiska och konservativa landsbygden kontra den moderna storstaden

Några år senare reste hon för sista gången, på en två år lång forskarexpedition till Kamtjatka

så hade hon en förkärlek för det ”hemtrevliga”, och berättade bland annat i spårvagnsreportaget om hur kul det är att åka i de ”lite gamla och lustiga” vagnarna. Samtidigt som hon ofta använde sig av bilmetaforer i sina texter, och var väldigt nyfiken och pigg på ”moderna” trender och uppfinningar. Man skulle kunna spåra denna kontrast och dubbelbottning till hennes barndom. Hon föddes in i en rik borgarfamilj och växte upp på Kungsholmen. Hennes far var målerifabrikör och hennes mor hemmafru, men bara en generation tidigare i den Nordströmska släkten fanns det både fattiga torpare och mjölkpigor. Ester Blenda Nordström visste var hon kom ifrån. Hon kom ofta att ta de svagas parti – som exempelvis med samerna – och föra talan för de som inte kunde själva. Hon kritiserade starkt hur Sveriges samepolitik såg ut i *Kåtornas folk*.

Amerika och Sovjet

1917 slutade hon sin anställning på SvD och började med frilansverksamhet för samma tidning och för veckopress. Hon rapporterade från Finland, där hon rest för att organisera nödhjälp åt befolkningen som led svårt från inbördeskriget. När hon kom tillbaka till Sverige började hon skriva flickböcker för barn – något det genom forskning har kommit fram att Astrid Lindgren inspirerats av. Några år senare var det dags för hennes tredje reportagebok, *Amerikanskt* (1923). Hon åkte i tredje klass med båten till USA för att skildra alla de emigranter som fortfarande flyttade till det stora landet. Prosan i *Amerikanskt* är väldigt Banskai, men hon kunde trassla in sig i ointressanta, långa passager – men alltid med sitt vakande öga för detaljer och sin sociala förmåga, där hon träffade och skildrade en stor variation av Sverige och Skandinavien samtidigt – speciellt roligt hade hon med just landsbygdsföreställningar och språkvariationer. Hennes humor kommer fram speciellt när hon skriver ut en skånska som betraktar New Yorks skyskrapor från Atlantängaren: ”Di va steora au grömma au rälia nock, au hade en inte sett di pau beigrraf, sau trodde en natorlit att da va löjn”. Eller en pojke från Blekinge som kallade den danska kungen Fredrik VIII för Fredrik vill, ”elle Fredrik åtonne hete han också, men himma hos vårt sau saje di Fredrik vill, å dä gör di fleste. För si då stavas ju Fredrik vill”. I *Amerikanskt* reste hon runt utan pengar på fickan, och tog jobb som servitris på en nedgången sylta och som körsbärsplöckare i Minneapolis, med syfte att kunna skildra de fattiga emigranterna på allvar. Några år senare reste hon för sista gången, på en två år lång forskarexpedition till Kamtjatka i dåvarande Sovjetunionen. En ensamstående kvinna i ett sådant sammanhang var otänkbart, så Ester Blenda ingick ett skenäktenskap med en god vän till hennes bror, som också var en av expeditionsdeltagarna. De skildes när de kom hem från resan igen. Ester Blenda Nordströms sexuella läggning har alltid varit en mystik – John Landqvist, litteraturkritiker som var gift med Esters goda vän Elin Wägner, antydde när han senare inter-

vjuades angående Ester Blenda att hon var mer intresserad av kvinnor än män. Hennes privata sfär har alltid varit rätt okänd.

Den sista reportageboken, *Byn i vulkanens skugga*, utkom 1930 och handlar om resan till Sovjetunionen.

Den sista tiden

Samma år arrenderade hon ett bruk i Småland, skrev ett par flickböcker till och ett par frilansreportage. Åren gick. Ester Blenda hade redan på 20-talet fått stora problem med alkoholen, troligtvis efter hennes intensiva jetset-liv i Stockholm, och hennes vänner var oroliga. 1938 fick hon ett slaganfall som hon aldrig återhämtade sig ifrån. Hon kunde inte längre skriva och dog tio år senare. Hon var sjuk, bitter och utfattig och hade bara ett fåtal vänner kvar i sitt liv. Inte mycket forskning finns kring de åren.

Trots det mörka och tragiska slutet är Ester Blenda Nordström en av de främsta i Sveriges presshistoria. Hon förekom ofta själv på bild i sina reportage och lanserades hårt av sin tidning – bland hennes kollegor som alla var män – och har fungerat som en inspiration för framtida generationer.

Läser man Ester Blenda Nordström – och hennes ord fungerar i princip som enda källa till hennes innersta tankar och göranden – så tecknas bilden av en självförverkligande kvinna som går emot samhällets normer och regler om strävanden efter äktenskap och att bli hemmafru. I hennes

I en skola som den här kan Ester Blenda Nordström ha undervisat

barnböcker hittar man exempelvis huvudpersonen Ann-Mari Lindelöf, en ung kvinna i strävan efter självständighet med ett stort socialt engagemang, som liknar Ester Blenda Nordström på många sätt. Men kanske tog samhällets patriarkala strukturer och sexuella normer överhanden och alkoholen fyllde tomrummet. Hon dog den 15 oktober 1948 i Stockholm och ligger begravd på gamla Boo kyrkogård.

Specialisten inom historisk dräktillverkning

- * Tyger: Kläde ,vadmal, hampa, linne m.m.
- * Mönster: För alla historiska epoker
- * Knappar: Kopior på historiska fynd i tenn och brons
- * Accessorier: Hattar, väskor , bälten, spännen, smycken
- * Bruksföremål: Pipor, dolkar, mat-utensilier, skrivdon

Kunskap: Vi samarbetar med både musèer och teatrar.

www.handelsgillet.se